

Dina ČUBRIĆ¹

KA RADIKALNOJ SLOBODI

(Žak Ransijer, *Mržnja prema demokratiji*, Karpos, Loznica, 2013)

Izdavačka kuća Karpos iz Loznice izdala je 2013. godine prevod knjige Žaka Ransijera (Jacques Rancière), *Mržnja prema demokratiji*. Iako po obimu mala, ova knjiga daje istančane uvide u paradokse zapadnih predstavničkih demokratskih sistema (koji, po autoru, izneveravaju samu suštinu izvorne demokratije) a nudi i autorovo specifično tumačenje kritike demokratije od Platona do Bodrijara (Jean Baudrillard). Svojim radikalnim čitanjem onoga što je *arche* demokratije u njenom originalnom vidu, Ransijer želi da skrene pažnju na moderna izvitoperenja suštine demokratije, te kako i zašto moderna republikanska uređenja kooptiraju demokratski revolucionarni potencijal zarad održavanja *status quo*a hijerarhijskog poretka. Ovom interpretacijom autor želi da otvori nove mogućnosti radikalnog demokratskog delovanja danas i podseti na zaboravljenu suštinu onoga što *vladavina naroda* jeste.

Autor najpre naglašava da mržnja prema demokratiji, definisanoj kao nesputana vladavina individualnih želja jednakih, nije izum 21. veka. Naime, bes koji sama ideja demokratije izaziva star je koliko i ona sama. Još su grčki mislioci (među kojima i Platon) videli demokratiju kao raspad svakog legitimnog poretka – sinonim za užas *stasis*a nasuprot *kosmosu* i harmoniji pastirske vladavine. Ransijer uočava da sličnu sablazan demokratija i danas pobuđuje kod onih koji izvlače principe vladavine iz bilo koje vrste supstancijalnog metafizičkog temelja. Autor uočava dve suprotstavljene

1 E-mail: dina.cubric@gmail.com

vrste kritike demokratije, pri čemu naglašava da se obe mire sa postojanjem same pojave pokušavajući da joj ograniče domet. S jedne strane, u ustavu Sjedinjenih Američkih Država napravljena je specifična nagodba sa demokratijom ne dozvoljavajući nesputanoj vladavini naroda da ugrozi dve osnovne svetinje američkog društva – vladavinu najboljih i privatnu svojinu. Nasuprot ovom lukavstvu sistema, nameće se Marksova kritika demokratije, koja u demokratskim „slobodama” vidi zapravo buržoarski interes koji treba raskrinkati zarad „prave” i „autentične” slobode u njenoj punoj neposrednosti. Međutim, Ransijer pronicljivo zaključuje da današnja, „nova” mržnja prema demokratiji ima drugačiji tonaliteta – savremeni kritičari demokratije ne lamentiraju nad njenim suštinskim nedostatkom, već potenciraju da u neumerenosti konzumiranja, indiferentnosti prema seksualnim slobodama, krizi civilizacije i moralnih vrednosti, metastazi napretka tehničke civilizacije, demokratije danas upravo ima previše. Takav diskurs dospeva do vlastitih paradoksalnih konsekvenci – današnji kritičari demokratije ne upiru prstom u samo delovanje institucija već u *ponašanje naroda*: njihova glavna meta jeste sam demokratski subjekt, opisan kao nezajažljivi konzument zadojen idejom o jednakosti. Ransijer stoga izvodi *kritiku kritike demokratije* potencirajući elitistički dvostruki moral savremenih intelektualaca koji kritikuju demokratiju – za današnje mrzitelji demokratije ona je loša ukoliko pod idejom univerzalne jednakosti dopusti da bude iskvarena društvom u kome su svi/e pojedinci/pojedinke jednaki. Sa druge strane, isti intelektualci spremni su da iz vlastite uljuljkanosti u demokratske tekovine slobode govora stanu na odbrambene bedeme demokratske civilizacije onda kada su ti bedemi ugroženi. Dakle, za elitističku kritiku demokratije, ona je dobra ako i samo ako omogućava prostor za one odabrane koji će stati u odbranu demokratskih vrednosti. Upravo ovakve *demokratske antidemokrate* autor želi da raskrinka pozivajući se na izvornu teoriju i praksu demokratije u njenim celovitim filozofskim premisama.

Naime, kako i sam autor naglašava, demokratija nije sladunjava utopija samostalne vladavine naroda, već je upravo ono što i budi zazor – demokratija *jeste* kaos suprotstavljenih želja koje žude za zadovoljenjem. Samim tim, takav polilog političkih individualnih zahteva vodi ka rušenju monolitnog autoriteta, uvećanju prohteva i odbijanju prinošenja žrtve na zajednički oltar održanja

hijerarhije. Demokratska *vladavina ekscesa* jeste ono što plaši mrzitelje demokratije. Ransijer ne ocrtava idiličnu atmosferu fantazma o univerzalnoj jednakosti nasuprot kojoj stoje totalitarni diskursi: on želi da izvuče *radikalne mogućnosti demokratije* upravo iz onoga što ona izvorno jeste: anarhično načelo neumerenosti, haotičnost potreba koje teže za zadovoljenjem unutar *vladavine koja počiva na odsustvu svakog temelja vladanja*. Dakle, moderna „demokratska” uređenja nalaze da je njihov glavni neprijatelj demokratija sama, te su morala proći kroz sistemski proces potiskivanja i anesteziiranja radikalnog anarhičnog viška sadržanog u izvornoj ideji demokratije. Kroz potiskivanje rušilačkog demokratskog impulsa, savremena republikanska uređenja, bazirana na predstavničkom sistemu, uspele su da osiguraju „vladavinu poretka”, koja zapravo nije ništa drugo do rekonstituisanje simboličkog sistema vladavine nejednakih. Iako se ne oslanja eksplicitno na Lakana (Jacques Lacan),² ovom tezom Ransijer u stvari opisuje lakanovsku shemu konstituisanja simboličkog preko potiskivanja Realnog – simbolički poredak jeste poredak hijerarhija i zabrana koji, da bi se održao kao „stvaran”, mora da potisne Realno koje pretilo da ga uništi na isti način na koji anarhičnost demokratskog egalitarizma pretilo da ugrozi oligarhijski poredak vladavine manjine nad većinom. Kako i sam autor navodi, sve „demokratske” države upravo su oligarhijske, a sama ideja jednakosti nije nikakva fikcija – ona jeste ono što je preteče Realno demokratije i toga su vladari uvek grozničavo svesni i toga se zapravo i plaše. Zato su državna uređenja morala pribeći različitim tipovima lukavstva kako bi kamuflirala činjenicu da njihova vladavina nije zasnovana ni na kakvim metafizičkim temeljima (poput plemenitog porekla ili božanskih prerogativa), već da na njihovom mestu uvek može biti bilo ko drugi, izabran slučajem, tj. *žrebom*, što i jeste bila antička demokratska praksa.

Ovo je ujedno i najsmeliji argument Ransijerove knjige – *ideja o predstavničkim sistemima jeste podvala savremenih oligarhija*, koja je imala za cilj da potisne ono što je *arhe* demokratije kao takve: temelji demokratske vladavine počivaju na *odsustvu svakog temelja* i ne postoji dovoljan razlog zbog kojeg je neko podobniji da vlada nasuprot onima koji su podobniji da se

2 Ransijer se na više mesta posredno poziva na Lakana preko teorijskog rada Žan-Kloda Milnera (Jean-Claude Milner), lingviste i filozofa lakanovske provincije.

njima vlada. U tome je uzrok najintenzivnijeg nespokoјstva „demokratskih” vladara – užasavajuće saznanje da je njihova vladarska superiornost lažna, da leži na odsustvu superiornosti, jer suština demokratije podrazumeva rušenje supstancijalne utemeljenosti vladarskih prerogativa. Savremenim oligarhijskim sistemima postavljen je izazov – kako ustoličiti oblik vladavine koji i sam počiva na vlastitoј neustoličenosti, kako održati odnos vladara i podanika i očuvati kontinuitet vlasti unutar demokratske politike koja je usmrtila ideju vladara kao božanskog pastira, odabranog da vlada svojim stadom? Današnji oligarhijski sistemi razrešili su tu nelagodu kroz ideju predstavničke demokratije. Mi smo danas navedeni da mislimo da je „prirodno” i samorazumljivo da pojedinca/pojedinku preporučuje za vlast sama njegova želja da vlada. Na „demokratskim” izborima opredeljujemo se za vlastite predstavnike/predstavnice u vlasti koji crpe svoj legitimitet u ideji da su delegirani/e od strane naroda, pozvani/e da odlučuju o onome što je zajedničko dobro. Praksa žreba u Atini 5. veka pre n. e. upravo je bila predohrana od takve opasnosti – najpravednija opcija bila bi prepustiti vlast samom slučaju. Na taj način Atinjani su negovali izvornu ideju vladavine jednakih: boginja Slučaja jeste ta koja će zaštititi društvo od nasrtaja lažno kompetentnih koji se predstavljaju kao da su upravo oni podobni za vlast. Ransijer hrabro stoji iza teze da ideja slučajnog odabira vladara kockom nije iracionalni kuriozitet iz istorije političkih uređenja, već da ta praksa otelovljuje suštinu politike u njenom nepatvorenom vidu: politika nastaje tamo gde su načela vladavine radikalno desakralizovana i gde vladar nije više božanski izaslanik niti nadljudsko biće koga na presto preporučuje poreklo – užas demokratske vladavine upravo leži u činjenici da *vladar može biti bilo ko*. Kroz istoriju razvoja demokratskih društava učinjeni su veliki napori da se zamaskira ova stožerna ideja demokratije, a danas smo sasvim lako uvereni da je neposredna demokratija bila ostvarljiva samo u malim organski povezanim grčkim polisima, dok današnja glomazna društva moraju iz praktičnih razloga pribeći blagodetima predstavničkih parlamentarnih demokratija. Ključni označitelj koji drži ceo metanarativ o nužnosti i održivosti predstavničke demokratije jeste „legitimitet”. „Narodni suverenitet” i „vladavina prava” kreiraju sistem u kom se zakoni nameću kao zakoni (jer su proizvod „legitimnih” institucija koje su „odabrane od strane naroda”) te je njihovo postojanje po definiciji dobro, jer otelotvoruje samu

opštost zajednice. Takav manevar Ransijer vidi kao ultimativno lukavstvo oligarhije – ono je omogućilo kontinuitet održanja odnosa nejednakosti pod implicitnim konsenzusom o pseudouniverzalnoj jednakosti. Zapravo, zalog nisu demokratske tekovine, već uvećavanje bogatstva vladara *ad infinitum*. Na tom mestu Ransijer najeksplicitnije povezuje republikanska uređenja i kapitalističku tržišnu logiku. Nisu praktične okolnosti dovele do izuma predstavničkog sistema, već su oligarhijske ambicije potisnule izvornu snagu demokratske anarhičnosti ne bi li održale vlast manjine nad „razularenom” većinom. „Demokratsko društvo” danas postalo je prazan označitelj koji služi da podupre temelje oligarhije: istorija predstavničkih republikanskih sistema zapravo je istorija vladajućih elita, baziranih na staležu, moći i imovini, suštij suprotnosti demokratiji. Kako i sam autor navodi, danas je predstavnička demokratija pleonazam, ali naime je oksimoron – *predstavnička demokratija zapravo je prerusena oligarhija*, koja konzervira staru ideju prirodne i samorazumljive elite.

Nakon što je locirao glavnu neuralgičnu tačku savremenih „demokratija”, Ransijer ide dalje u raskrinkavanju oligarhijskih mehanizama koji održavaju *status quo* odnosa nejednakosti. Na prvom mestu tu je *binarna opozicija javnog i privatnog*, gde privatno podrazumeva sferu neograničene slobode da čovek bude ono što „jeste”, nasuprot sferi javnog u kome vladavina prava i institucionalnih zakona tobož čuva javnu sferu od opasnih ličnih interesa egocentričnih pojedinaca. Idejom legitimnih demokratskih izbora na kojima narod opunomoćuje svoje vladare da donose odluke umesto njih, predstavnička demokratija je konstruisala javnu sferu kao rejon u kome vladavina zakona onemogućava nesputano divljanje individualnih težnji vladara. Za autora *Mržnje prema demokratiji* to je samo opsena iza koje se krije svet delovanja izrazitih ličnih interesa i monopola institucija. Logika oligarhije jeste vezivna nit između sfera javnog i privatnog, jer takva podela nema nikakve veze sa demokratskim načelom anarhičnog ekscesa. Demokratija upravo stremlji ka tome da se jednakost u javnoj sferi proširi i na druge oblasti čovekovog života (pogotovu na one oblasti zahvaćene kapitalističkom libidinalnom ekonomijom koja diktira imperativ neumoljivog bogaćenja) a s druge strane stremlji tome da ne getoizira ličnu sferu, već da je upravo predstavi kao svačiju. Ovo ransijerovsko čitanje feminističke parole

lično je političko proteže se i na kritiku koncepta *dvojstva čoveka i građanina*. Ova dva identiteta podudarna su sa podeljenim sferama privatnog i javnog (gde „čovek” pripada privatnom, a „građanin” javnom životu). Iako se često kroz svoju knjigu oslanja na političku filozofiju Hane Arent (Hannah Arendt), mesto kritike binarne podele identiteta „čoveka” i „građanina” jeste jedno od najinspirativnijih mesta Ransijerove argumentacije. Za Hanu Arent, *vita activa* unutar zajednice politički podrazumeva bivstvovanje u samo jednom od ova dva identiteta. Međutim, Ransijer pobija argument o nepremostivosti ove dve sfere glasovitom *Deklaracijom o pravima žene i građanke*, Olimp de Guž (Olympe de Gouges), navodeći verovatno najcitiranije mesto u kome autorka hrabro poentira da ako žena ima prava da se popne na gubilište, mora imati i prava da stane za govornicu. Za Ransijera ovo predstavlja sjajan primer destabilizacije podele na privatno i javno, na goli život i političko postojanje. U njegovom čitanju *Deklaracije o pravima žene i građanke*, Olimp de Guž uzdrimala je podelu na privatno i javno, partikularno i univerzalno, potencirajući da su ženama uskraćena građanska prava upravo u ime te podele. Ona je jasno pokazala da je ta podela lažna dilema i da upravo goli život može imati politička svojstva. Za Hanu Arent ljudska prava jesu paradoksalna neodrživa kovanica, jer se odnose na prava golog čoveka, izopštenog iz zajednice, a jedino život u zajednici može jemčiti građanska prava. Olimp de Guž to pobija i nudi treću mogućnost: imati prava koja nemaš i nemati prava koja imaš. Problematizujući isključivost podele na privatno i javno, Olimp de Guž svojim čuvenim govorom upućuje na klizni razmak između ta dva pola, gde se politički subjekt formira upravo u oblasti razmaka između polova. Demokratski identitet, politički aktivan subjekt konstruiše se u anarhičnom otklonu između identiteta čoveka i građanina. Politički subjekt nije nikakav neodređeni subjekt ustava ili povelja o ljudskim pravima niti je privatni čovek od krvi i mesa. To su za autora izmišljotine predstavničkih demokratija koje se time služe da amputiraju mogućnost prave političke akcije. Radnik kao politički subjekt jeste osoba koja se opire da ga svrstaju u sferu privatnog, jer je to logika dominacije koja teži da getoizira njegovu političku aktivnost. Olimp de Guž je shvatila da čak i goli život žene na gubilištu jeste politički upotrebljiv. Time ona i njene saborkinje ukazuju na suštinu podvajanja kao osnove za politiku. Politička akcija ne podrazumeva stupanje u nekakvu javnu sferu osmišljenu kao univerzalni princip nasuprot ličnoj slobodi individue –

ona upravo potencira podvajanje, identitetske međuprostore i rekonfiguraciju deobe javno–privatno.

Takvo *zamućivanje homogenih prostora* jeste još jedna odlika neumerenosti demokratije – u tome leži njen zastrašujući ekscesni potencijal. Nezasitost demokratije ne ocrtava se u umnožavanju konzumerističkih prohteva (zbog čega Ransijer misli da kritika konzumerizma zapravo kuca na pogrešna vrata tražeći problem), već je to neumerenost u stalnom destabilizovanju granica. Simboličkom poretku parlamentarnog sistema potrebna je homogenost kako bi konsolidovala vlastite premise na kojima počiva – demokratija u tom kontekstu puca kao razorno i preti da se osvetnički vrati poput potisnute traume Realnog. Pod idejom „legitimiteta” i „zajedničkog dobra” republika je zapravo konzervativna restauracija *status quo*a, samo fleksibilnije tkivo koje je zamenilo stara načela monarhije i religije. Republika se razotkriva kao zamisao ostvarena putem systemske organizacije institucija zakona i običaja koje sinhronizovano deluju kako bi stvorila pristojne građane koji će učestvovati u homogenosti hijerarhijskog poretka. Oslanjajući se na Altiserovu (Louis Althusser) teoriju o državnim aparatima i Burdijeovu (Pierre Bourdieu) kritiku školstva, Ransijer na prvom mestu vidi institucije školstva kao mesta proizvodnje monohromatskih identiteta. Škola i kurikulumi i sami održavaju odnose nejednakosti jer je sama raspodela znanja zapravo raspodela društvenih moći. U tom smislu, autor kritikuje savremenu tehnokratiju koja, proizvedeći sloj prosvetljenih elita, zapravo savršeno podupire oligarhiju u kojoj su udružene društvena moć naučne kompetencije i moć bogatstva. Nauka i metastaza tehnološke civilizacije savršeno korespondiraju sa libidalnom ekonomijom, jer obe počinju od „samorazumljivih” premisa da je tržište realno, da su makroekonomski odnosi teleološki vrhunac kretanja svetskog političkog duha, te da su protivnici i oni skeptični, na tom putu ili nedovoljno obrazovani ili da nemaju vere. Ova vrsta te(le)ološkog razmišljanja savršeno je u skladu s dominacijom ekonomije nad stvarnošću, jer nam predočava svet tržišne logike kao neumitnu stvarnost kojoj bi svi trebalo da težimo verujući da je upravo to u našem interesu. Dovitljivost ovog metanarativa, po Ransijeru, leži u tome što se liberalni *laisser-faire* kapitalizma prikazuje kao dinamika oslobođena svake ideologije. Na taj način neguje se stari narativ o razlici između totalitarnih kolektivnih ideologija (pod kojima

liberalni zapadni diskurs podrazumeva komunizam i fašizam) i liberalnih demokratskih sistema koji počivaju na pojedinačnoj odgovornosti individue. Za Ransijera, ova „spontanost” liberalnog diskursa zapravo zabašuruje staru oligarhijsku želju da se otarasi naroda i politike same, time što će se izmestiti u nigdinu neograničene cirkulacije kapitala gde imanentna logika tržišta određuje meru odnosa. Republikanski sistemi privileguju ovaj oblik vladavine suprotstavljajući ga patronizujućim socijalističkim „Državama hraniteljicama” i time ukidaju vitalne nedržavne institucije kolektivne brige i građanske solidarnosti. Ono što zapadne demokratije prokazuju kao totalitarizam zapravo je njihov način da zamaskiraju vlastite totalitarne pretenzije.

Mržnja prema demokratiji nudi beskompromisnu i jasnu argumentaciju – autor cilja na srž problema želeći da ocrta filozofski okvir demokratije i reperkusije tog okvira u praktičnoj stvarnosti. Na taj način, ova knjiga nije samo filozofska spekulacija o mogućim državnim uređenjima, već predstavlja lucidnu hermeneutiku političke stvarnosti u kojoj svi živimo. Ono što nama, kao čitateljicama i čitaocima sa ovih područja ova knjiga nudi kao specifičan izazov jeste da se i sami suočimo sa oblicima vlasti i ideologijama koje su se nataložile u našem političkom nesvesnom. Posebna vrednost Ransijerove knjige jeste što ukazuje na mogućnost novog, svežijeg povratka suštini demokratskih načela, gde bismo bili u stanju da nanovo otkrijemo radikalne potencijale demokratije ne odustajući od njenog izvornog značenja. Kako i sam autor kaže,

„demokratija nije utemeljena ni na kakvoj prirodi stvari, niti za nju garantuje ijedna od institucionalnih formi. Nju ne podržava nijedna istorijska nužnost, niti se ona na njih poziva. Ona se može pouzdati u postojanost vlastitih dela. To je nešto što lako može izazvati strah, pa time i mržnju kod onih koji su navikli da druge uče kako valja misliti. Ali, kod onih koji znaju da sa drugima razmenjuju plodove ravnomerno raspoređene sposobnosti rasuđivanja, tako nešto može podstaći hrabrost, pa time i dati osnova za radovanje” (116).